

ASV–PSRS VĒSTURES KVANTITATĪVO PĒTĪJUMU KOMITEJA, 1976–1989: DAŽAS PERSONĪGAS ATSKĀRSMES¹

Māris A. Vinovskis

Ph. D., Vēstures nodaļa, Mičiganas Universitātes Sociālo pētījumu institūts, Džeralda R. Forda sabiedriskās politikas skola.

Zinātniskās intereses: pētniecība izglītības vēsturē un politikas veidošanā. Strādā pie savas otrās grāmatas uzmetuma par pirmsskolas izglītības un veselības programmu trūcīgu ģimeņu bērniem (*Head Start*) un agrās bērnības izglītību Amerikas Savienotajās Valstīs. Manuskripta pagaidu nosaukums ir “*Head Start* darbības plāni un politika: No Niksona līdz Kārtera administrācijai”.

Padomju un amerikāņu zinātnieku sadarbības veicināšana vienmēr ir bijis nozīmīgs, bet dažkārt strīdīgs jautājums abu valstu vidū. Oficiālā zinātnieku apmaiņā ir piedalījušies atsevišķi akadēmiķi, kā arī ir rīkoti kopīgi semināri. Izteiktu politisko nesaskaņu periodos bieži vien šīs aktivitātes tika samazinātas līdz minimumam vai pat apturētas. Lai gan ir pieejami vairāki noderīgi pārskati par amerikāņu un padomju apmaiņas programmām, nav sarakstīts gandrīz nekas, kas analizētu šo pieredzi no konkrētu zinātnieku perspektīvas laika gaitā.²

Tāpēc interesants piemērs ir ASV–PSRS Vēstures kvantitatīvo pētījumu komiteja, kas tika izveidota 1976. gadā un likvidēta 1989. gadā. Ikgadējā apmaiņa parasti ietvēra aptuveni duci zinātnieku no katras puses, un sastapšanās notika dažādās vietās abās valstīs. Kaut gan šīs apmaiņas vēsture nav uzrakstīta, atsevišķi ziņojumi par komitejas aktivitātēm ir pieejami.³

Šī esēja nav domāta kā dziļa vispārēja analīze par ASV–PSRS Vēstures kvantitatīvo pētījumu komiteju, tā vairāk koncentrēsies uz manu personīgo pieredzi, darbojoties šajā grupā noteiktā periodā.⁴ Lai ievietotu komitejas aktivitātes plašākā vēsturiskā kontekstā, īsi aprakstīšu faktus par divpusējo zinātnieku apmaiņu starp ASV un Padomju Savienību. Jāatzīmē, ka laikā, kad piedalījās šajā apmaiņas programmā, es nezināju par jebkādiem agrākiem divpusējiem sadarbības mēģinājumiem.

Atslēgas vārdi: kvantitatīvās pētniecības vēsture, ASV–PSRS komiteja, personiskas refleksijas.

ASV UN PADOMJU PĒTNIEKU SADARBĪBAS PRIEKŠVĒSTURE

Vēsturiski Krievija ir svārstījusies starp starptautisku izolāciju un lūkošanos Rietumu virzienā pēc ieteikumiem, padomiem un atbalsta. Piemēram, Pēteris I Eiropas idejas un tehnoloģijas lika lietā savas impērijas izveidošanā. Kad 1917. gadā pie varas nāca boļševiki, viņi pārņēma rietumnieciski orientēto marksisma ideoloģiju, tai pašā laikā pielāgojot to saviem konkrētajiem apstākļiem. Tā kā Padomju Savienība virzījās pretim straujai industrializācijai, tā algoja ASV ekspertus un importēja amerikāņu tehnoloģijas. Kad ASV 1933. gadā formāli izveidoja diplomātiskās attiecības ar Padomju Savienību, šeit jau strādāja aptuveni 1500 amerikāņi, kas pildīja tehnisko ekspertu pienākumus.⁵ Savukārt amerikāņu kreisi orientētie intelektuāļi ceļoja uz Padomju Savienību un lielākoties jūsmīgi stāstīja par sasniegumiem jaunajā boļševiku zemē.⁶

20. gadsimta 30. gados gan bija daži vaļsirdīgi Rietumu kritiķi, kuri postošajā Ukrainas badā vainoja padomju uzspiesto lauksaimniecības kolektīvizāciju. Komunisti centās noraidīt negatīvo viedokli, selektīvi piesaistot ievērojamus apmeklētājus, kurus būtu iespējams pierunāt ārzemēs publicēt glaimojošus vērtējumus. 30. gados Josifs Staļins konsolidēja savu kontroli pār Komunistisko partiju. Terora un rūpīgi izstrādātu demonstratīvu tiesas procesu laikā viņš arestēja savus oponentus. Šajā laikā Padomju Savienība kļuva īpaši aizdomīga pret ārzemniekiem un viņiem to apmeklēt kļuva aizvien grūtāk.⁷

Laikā, kad atsevišķi amerikāņi apmeklēja Padomju Savienību pirms Otrā pasaules kara, nepastāvēja organizēta zinātnieku vai studentu apmaiņa starp abām valstīm. 20. gadsimta sākumā ASV zinātnieku interese par Krievijas un Padomju Savienības vēsturi bija ierobežota, un šai jomai pievērsās tikai dažas universitātes, kurās strādāja nepieciešamie speciālisti. Rezultātā "pēc 1933. gada tikai dažiem un pēc 1936. gada nevienam amerikāņu zinātniekam nebija iespējas mācīties Padomju Savienībā līdz pat 1956. gadam".⁸

Otrā pasaules kara laikā ASV pastiprinājās interese par Krievijas un Padomju Savienības vēsturi. Amerikāņu universitātes tam atsaucās ar paplašinātām iespējām apgūt krievu valodu, vēsturi un kultūru. Kaut gan ASV un PSRS tagad bija sabiedrotie cīņā pret

nacistiem, Rokfellera fonda 1944. gadā un ASV Valsts departamenta 1945. gadā izrādītie centieni attīstīt zinātnieku divpusēju apmaiņu tika ignorēti vai noraidīti.⁹

ZINĀTNIEKU APMAIŅAS PĒC OTRĀ PASAULES KARA

Pēc kara amerikāņu universitātes izvērta savas Padomju un Austrumeiropas pētniecības un apmācību programmas, radot starpdisciplināras programmas.¹⁰ Tomēr centieni attīstīt ASV-PSRS apmaiņas programmas bija neveiksmīgi, jo Staļins pretojās kultūras kontaktu paplašināšanai. Pēc Staļina nāves 1953. gada martā starptautiskā un pašmāju situācija Padomju Savienībā pakāpeniski uzlabojās.¹¹

1956. gada februārī, Komunistiskās partijas 20. kongresā, Ņikita Hruščovs pauda slepenu, iznīcinošu atmaskojumu Staļina politikai un publiski pieprasīja mierīgu līdzāspastāvēšanu ar kapitālistiskajām valstīm. Vēlāk tai pašā gadā Padomju Savienība parakstīja līgumu par sadarbību kultūras jomā ar Beļģiju un Norvēģiju, kā arī Franciju.¹² 1958. gadā ASV un Padomju Savienība noslēdza līgumu par apmaiņu kultūras, tehniskajās un izglītības jomās. 1959. gadā ASV Nacionālā Zinātņu akadēmija un tās līdziniece PSRS Zinātņu akadēmija vienojās par zinātnieku apmaiņu.¹³

20. gadsimta 50. gadu beigās un 60. gadu sākumā būtiski pieauga Rietumu tūristu skaits, kuri apmeklēja Padomju Savienību. Ievērojami paplašinājās arī ASV-PSRS zinātnes un tehnikas speciālistu apmaiņa. Tomēr sākotnēji individuālo amerikāņu un padomju zinātnieku skaits, kuri iesaistījās apmaiņā, bija visnotaļ neliels. Ieguvums bija iespēja sociālo un humanitāro zinātņu pētniekiem uzlabot savas zināšanas gan valodās, gan arī gūt vismaz nelielu ieskatu vietējos arhīvu resursos.

ASV Valsts departaments pieprasīja, lai Starpuniversitāšu ceļojumu grantu komiteja, kas jau bija pārraudzījusi dažas no privātām zinātnieku apmaiņām, turpina administrēt jaunus līgumus. Vēlāk, cenšoties konsolidēt turpmāko amerikāņu zinātnieku apmaiņu ar Padomju Savienību, Amerikas izglītoto sabiedrību padome (*American Council of Learned Societies*) un Sociālo zinātņu izpētes padome (*Social Science Research Council*) izveidoja Starptautisko pētniecības

un apmaiņas padomi (*International Research and Exchanges Board – IREX*), kuras vadībā pēc tam notika aktīva sadarbība, īpaši sociālo un humanitāro zinātņu jomās. Lielāko daļu finansējuma šiem centieniem nodrošināja Forda fonds (*Ford Foundation*), Rokfelleru fonds (*Rockefeller Foundation*) un Nacionālais humanitāro zinātņu fonds (*National Endowment for the Humanities*).¹⁴

Tā kā 70. gadu sākumā mazinājās saspilējums starp Padomju Savienību un ASV, zinātnieku apmaiņa starp abām sāncensēm tika atvieglota.¹⁵ 1974. gadā vispārējās zinātnieku apmaiņas ietvaros Amerikas izglītoto sabiedrību padome un PSRS Zinātņu akadēmija izveidoja ASV–PSRS Humanitāro un sociālo zinātņu komisiju. 1975. gadā šīs komisijas dalībnieki tikās un identificēja astoņas jomas (tostarp vēstures) konkrētiem zinātniskiem semināriem, konferencēm un pētniecībai.¹⁶

1976. gadā Amerikas vēstures asociācija (*American Historical Association – AHA*) un Padomju Savienības vēsturnieku nacionālā komiteja (*Soviet National Committee of Historians*) kopīgi izstrādāja vēstures pētniecības dienaskārtību, koncentrējoties uz augošo interesi par kvantitatīvo metožu pielietošanu. 1978. gadā ASV tika plānots simpozījs par kvantitatīvo metožu lietošanu PSRS; nākamo sesiju par ASV kvantitatīviem pētījumiem tika plānots rīkot PSRS nākamajā gadā. Visus pētījumus bija iecerēts publicēt gan krieviski, gan angliiski. Par vēstures projekta vadītājiem iecēla Teodoru Rabu (*Theodore Rabb*) no Prinstonas Universitātes, kurš bija arī *AHA* Kvantitatīvās vēstures komitejas loceklis, un Ivanu Kovaļčenko (*Ivan Kovalchenko*) no Maskavas – PSRS Zinātņu akadēmijas vēstures institūta (viņš bija arī PSRS Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis).¹⁷

Padomju valdība nepiekrita, ka autsaideri analizē PSRS jaunāko laiku vēstures aspektus, īpaši jutīgos jautājumus par iekšpolitiku un sociāli ekonomisko attīstību. Tāpēc tika nolemts, ka padomju zinātnieki koncentrēsies paši uz savu pagātņi un ASV zinātnieki rakstīs tikai par Amerikas vēsturi.

Rezultātā ASV vēsturniekiem, kas strādāja ar kvantitatīvām metodēm, bija neparasta iespēja piedalīties šajā divpusējā apmaiņā. Jāpiebilst, ka padomju delegācijas lielākā daļa neprata tekoši runāt angliiski, savukārt gandrīz neviens no amerikāņiem nerunāja krieviski (taču abas puses nodrošināja tulkus).

ESOT DALĪBNIEKA LOMĀ

Laikā, kad mani uzaicināja piedalīties šajā apmaiņā 70. gadu beigās, es biju nesen ieguvis zinātņu doktora grādu un strādāju par asociēto vēstures profesoru, kā arī asociēto pētnieku Mičiganas Universitātes Sociālo pētījumu institūtā (*Institute for Social Research (ISR) University of Michigan*). Es biju publicējis divus dučus zinātnisku rakstu, kā arī bijis redaktors vai viens no redaktoriem trim grāmatām un gatavoju izdošanai divu grāmatu manuskriptus. Savos rakstos es aplūkoju visdažādākos vēstures un politikas jautājumus, bet galvenās manas intereses bija saistītas ar Amerikas vēsturisko demogrāfiju, izglītību pirms ASV pilsoņu kara un pašreizējo pusaudžu grūtniecības politiku.¹⁸

Es aktīvi veicināju un kritizēju kvantificēšanas pielietojumu Amerikas vēsturē. Kā atbildīgs pilsonis es arī sadarbojos ar vietējām un valsts mēroga republikāņu un demokrātu organizācijām. Piemēram, 1978. gadā es paņēmu atvaļinājumu Mičiganas Universitātē un darbojos kā ASV Iedzīvotāju komitejas (*U.S. House Select Committee on Population*) direktora vietnieks (cieši sadarbojoties gan ar republikāņu, gan demokrātu partijas pārstāvjiem).

Mani pārsteidza un iepriecināja aicinājums piedalīties ASV-PSRS Vēstures kvantitatīvo pētījumu komitejas darbībā. Iespēja apmainīties ar idejām par vēstures kvantificēšanu lieliski atbilda manām pētniecības interesēm. Taču vienlīdz svarīga bija arī mana personīgā izcelsme un interese par Latviju un Padomju Savienību.

Es piedzimu 1943. gada janvārī kara plosītajā Latvijā. Mans tēvs bija audzis zemnieku sētā, bet viņam izdevās studēt Latvijas Universitātē un kļūt par juristu. Viņš pievienojās vienai no nacionālistiski noskaņotām universitātes studentu biedrībām (korporācijām) un 30. gadu vidū saņēma jurista diplomu. Pirms Padomju Savienība okupēja Latviju 1940. gadā, mans tēvs strādāja Latvijas valsts kontroliera birojā. Kad Padomju Savienība 1941. gada jūnijā slepeni plānoja deportēt vai sodīt Latvijas valsts ierēdņus vai intelīģences pārstāvju grupas, mans tēvs uzzināja, ka arī viņa vārds ir atrodams sarakstā. Viņš steigās slēpties mežos un izdzīvoja, atgriežoties darbā no jauna izveidotajā Latvijas pārvaldes sistēmā (ko tagad kontrolēja Latvijā iebrukušie nacisti).

Līdz 1943. gada beigām bija skaidrs, ka Padomju Savienība drīzumā no jauna okupēs Latviju. Tikmēr vācieši sūtīja Latvijas

iedzīvotājus strādāt viņu militārajās nozarēs. Pēdējos kara mēnešos manu ģimeni nosūtīja uz Čehoslovākiju. Beigās mēs aizbēgām un laimīgā kārtā nonācām amerikāņu sektorā. Mans tēvs strādāja Apvienoto Nāciju palīdzības un rehabilitācijas komisijā. Kad 1949. gadā ASV atvēra durvis kara bēgļiem no Baltijas valstīm, mēs emigrējām uz nelielu lauku pilsētiņu Blēru Nebraskā. Lai gan es skolā ātri apguvu angļu valodu, mājās mēs vienmēr sarunājāmies latviski.

Pēc tam pārvācāmies uz Omahu Nebraskā, kur tēvs atrada labāk apmaksātu darbu kā vienkāršs strādnieks Omahas gaļas kombinātā. Es apmeklēju prestižu pilsētas vidusskolu. Tā kā Padomju Savienība nesen bija palaidusi kosmosā “Sputņiku”, t.i., Zemes mākslīgo pavadoni, man bija iespēja apgūt nesen izveidotos krievu valodas un matemātikas kursus, kā arī profilkursus vēsturē, angļu valodā un fizikā. 1961. gadā es naturalizējos un kļuva par ASV pilsoni.

Kad sāku apmeklēt Veslijanas Universitāti (*Wesleyan University*), mans studiju virziens bija vēsture, bet interese par Krievijas vēsturi un literatūru saglabājās (lai gan krievu akadēmiskos apcerējumu es lasīju ar grūtībām). Pēc tam es mācījos Hārvarda Universitātē, kur ieguvu Amerikas vēstures doktora grādu (Ph.D.). Kā divus no četriem mācību virzieniem es apguvu Krievijas viduslaiku vēsturi (ar prof. Edvardu Kīnanu (*Edward Keenan*)) un moderno Krievijas vēsturi (ar prof. Ričardu Paipsu (*Richard Pipes*)). Tā kā mana krievu valoda nebija tik spēcīga, man ļāva lielāko daļu Krievijas vēstures materiālu apgūt angļiski (jo nemācījos, lai iegūtu doktora grādu Krievijas vēsturē).

SĀKOTNĒJĀS TIKŠANĀS ASV UN PADOMJU SAVIENĪBĀ

Ne visiem, kurus nominēja zinātnieku apmaiņai, ļāva tajā piedalīties. Apmaiņas pirmsākumos 50. gadu beigās un 60. gadu sākumā ASV Universitāšu ceļojumu grantu komiteja vienojās neminēt nevienu, kurš “būtu dzimis esošās PSRS teritorijā”.¹⁹ Tomēr apmaiņas procesa laikā šo kritēriju drīz vien atcēla. Neskatoties uz to, 70. gados dažus no izvirzītajiem zinātniekiem vēl joprojām noraidīja otra puse. Kad tas notika, bieži vien ASV vai Padomju Sa-

vienība atbildēja ar līdzīgu reakciju. Turklāt atteikuma iemesls, īpaši Padomju Savienības gadījumā, nebija detalizēts vai pārlicinošs. Tāpēc bija gadījumi, kad amerikāņu zinātniekus akceptēja padomju akadēmiskās grupas, bet no PSRS Ārlietu ministrijas viņi saņēma vīzas atteikumu bez paskaidrojumiem.²⁰

Lai gan biju dzimis Rīgā, Otrā pasaules kara laikā mana ģimene atstāja Latviju, kad biju tikai vienu gadu vecs. Rezultātā man nenāca ne prātā, ka mana dalība padomju valdībai varētu šķist problemātiska. Dažus gadus vēlāk, pēc tam kad jau biju piedalījies apmaiņā, uzzināju, ka Padomju Savienība sākotnēji noraidījusi manu kandidatūru, jo biju dzimis Latvija. Tad Amerikas vēstures asociācija bija izteikusi draudus pilnībā atcelt kvantitatīvās vēstures pētnieku apmaiņu. Tas pārlicināja padomju valdību mainīt lēmumu un pieļaut manu līdzdalību.

Informācija par manas kandidatūras apšaubīšanu man atklāja visai untumainu rīcību, jo dalība tika liegta tikai tādēļ, ka savu pirmo dzīves gadu biju pavadījis vietā, ko Padomju Savienība tagad uzskatīja par daļu no savas teritorijas. Meklējot materiālus šai esejai un prātojot par iespējamiem noraidījuma iemesliem, apjautu, ka tie varēja būt vairāki, ne tikai mana dzimšanas vieta. Nesen biju apmeklējis Latviju un atradis sava tēva lietu Latvijas Universitātē, kur atklāju, ka padomju okupācijas laikā no turienes informācija tikusi sūtīta arī uz citām institūcijām (varbūt uz VDK?). Tā kā mans tēvs ir bijis 1941. gada Padomju Savienības deportējamo vai iznīcināmo cilvēku sarakstā, tas varētu būt pietiekams iemesls, lai viņa dēlu uzskatītu par nevēlamu. Turklāt, kad dzīvojām Nebraskā, manu tēvu iecēla par nelielās Omahas Latviešu kopienas vadītāju, kur viņš atbalstīja ikgadējos bezpeļņas organizācijas “Atbrīvojiet apspiestās tautas” (*Free the Captive Nations*) protestus. Tas noteikti izklausās ticamāks izskaidrojums sākotnējam atteikumam. No otras puses, ir pavisam viegli safabricēt sarežģītāku, bet ticamu atteikuma izskaidrojumu, ja jau, lai rosinātu pretestību, ir pieticis pat ar vienkāršu faktu, ka esmu dzimis Latvijā.

Mūsu pirmā oficiālā tikšanās notika 1979. gadā Belmontā Merilendā. Padomju Savienības puse gatavoja septiņus ziņojumus (četri no tiem bija veidoti ar līdzautoriem). Piecus gadus vēlāk Dons Karls Rovnijs (*Don Karl Rowney*), amerikāņu vēsturnieks, kurš pētīja Krieviju un Padomju Savienību, sarakstīja visai noderīgu ievadu

šo ziņojumu izdevumam angļu valodā. Viņš ne tikai analizēja ziņojumus no kvantitatīvās perspektīvas, bet arī apskatīja to ieguldījumu Padomju Savienības vēsturē. Padomju ieguldījums ietvēra sākotnēju pārskatu par padomju kvantitatīvajiem pētījumiem, kam sekoja trīs raksti par agrārās ekonomikas vēsturi, divi par sociālo vēsturi un vēl viens par tekstuālo analīzi.²¹

Belmontas konferencē padomju projekti bija visai nepilnīgi, taču katram autoram bija iespēja prezentēt savas sagatavotās idejas. Gan padomju, gan amerikāņu zinātnieki pavadīja daudz laika, lai vairāk iemācītos cits no cita un salīdzinātu savas pētniecības metodoloģijas. Piemēram, gan padomju, gan amerikāņu zinātnieki lietoja modeļu konceptu, bet tiem bija ļoti atšķirīgas idejas par pašu modeli. Vairākums kvantitatīvo tehniku, ko izmantoja padomju vēsturnieki, galvenokārt bija elementāra korelācija un krusteniskās tabulāciju analīzes, nevis izsmalcinātākas tehnikas, piemēram, analīze ar vairākiem mainīgajiem lielumiem, ko aizvien vairāk izmantoja ASV. Mēs visi piedalījāmies diskusijās, bet, raugoties no šodienas perspektīvas, amerikāņu zinātnieki pavisam maz zināja par padomju pagātņi, savukārt padomju zinātnieki nebija pazīstami ar ASV vēsturi.

Viens gadījums bija diezgan amizants. Reizēm, kad padomju delegācijas viesojās ASV, viņu vidū bija cilvēks, kurš nebija noteiktās jomas eksperts, bet viņam bija uzticēts gādāt, lai dalībnieki neaizmirst atgriezties. Diskusiju laikā gandrīz visi šķita ieinteresēti un aktīvi piedalījās. Tomēr Padomju Savienības delegācijā bija viens biedrs, kurš šķita pavisam miegains un diskusiju laikā nebilda ne vārda.

Reiz visi apspriedām individuālo relatīvo nozīmību vēsturē, salīdzinot ar plašāku sociālo un ekonomisko tendenču ietekmi. Mēģināju tematu izpētīt sīkāk, uzdodot jautājumu, kādu atšķirību varētu būt radījis fakts, ja 1917. gada revolūcijas laikā Vladimirs Ļeņins būtu meņševiks, nevis boļševiks. Mani centieni piedāvāt šo faktiem pretējo ideju neizdevās, vismaz attiecībā pret līdz šim klusējošo padomju pilsoni. Viņš momentā pielēca kājās un noturēja aizrautīgu 10–15 minūtes garu runu, aizstāvot Ļeņinu kā boļševiku, nevis meņševiku.²²

Belmontas konference veiksmīgi noslēdzās, un amerikāņu un padomju dalībnieki gaidīja nākamo konferenci, kura bija plānota

1981. gadā. Lai gan lielāko daļu ASV–PSRS konferenču organizēja Maskavā vai Ļeņingradā, bija arī pārrunas par iespēju rīkot tikšanās citās Padomju Savienības teritorijās.²³ Tā kā igauņu zinātnieki, piemēram, Juhans Kahks (*Juhan Kahk*) bija veikuši kvantitatīvo darbu lauksaimniecības pētījumos un vēsturiskās demogrāfijas izpētē, padomju puse nolēma, ka nākamo konferenci rīkos Tallinā (bet apmeklējot arī Maskavu un Ļeņingradu).

Tomēr nesenas problēmas saistībā ar PSRS–ASV ārpolitikas sapilējuma mazināšanos rosināja jautājumus par zinātnieku apmaiņu turpināšanos. Prezidents Džimijš Kārteris lika lielāku uzsvāru uz cilvēktiesībām ārlietās nekā viņa priekšgājējs, bet ASV piedzīvoja vairākas starptautiskas neveiksmes, kas vājināja viņa administrāciju. Kad 1979. gada decembrī PSRS negaidīti iebruka Afganistānā, ASV nosodīja Padomju Savienības veikto okupāciju un sniedza atbalstu modžahedu dumpiniekiem, kuri karoja pret Padomju Savienību. ASV arī nepiedalījās vasaras olimpiskajās spēlēs, kas notika 1980. gadā Maskavā. Kad Ronalds Reigans 1980. gada novembrī vēlēšanās viegli pieveica Džimiju Kārteru, ASV ieņēma vēl stingrāku pozīciju attiecībā pret Padomju Savienību.²⁴

Nemot vērā šo jauno ASV–PSRS naidīgumu, dažas no abpusējām zinātnieku apmaiņām tika atceltas. Bet Tallinas konference vēl aizvien bija plānota 1981. gada vasarā. Priekšdarbi jau bija veikti un amerikāņu ziņojumi sagatavoti. Tomēr vienmēr bija iespēja, ka Padomju Savienība konferenci varētu atcelt pēdējā brīdī. Par laimi, tas nenotika, un amerikāņu delegācija deviņu zinātnieku un tulka sastāvā pievienojās saviem padomju kolēģiem Tallinā.

Līdz 20. gadsimta 80. gadiem kvantitatīvo metožu izmantošana vēsturē bija ASV vispārāzīta. Jau bija izdoti un apspriesti vairāki rakstu krājumi par kvantificēšanas lomu vēstures pētniecībā.²⁵ Rabs, mūsu delegācijas vadītājs, Tallinas konferencei uzrakstīja pārdomātu un kritisku kvantificēšanas vietas un ietekmes novērtējumu ASV vēsturē divu pēdējo desmitgādu laikā. Tam sekoja astoņi ziņojumi, ko katru bija veidojis viens autors, par jaunākajiem sasniegumiem vēlēšanu, likumdošanas, urbānajā, demogrāfijas, sociālajā, izglītības, ekonomikas un sieviešu vēsturē.²⁶ Gandrīz visus ziņojumus bija rakstījusi kvantitatīvo ASV vēsturnieku otrā paaudze; trešdaļa zinātnieku bija sievietes. Pēc diviem gadiem visus pārskatītos ziņojumus angļu valodā publicēja “Starpnozaru vēstures žurnāls”

(*The Journal of Interdisciplinary History*); bet gadu vēlāk iznāca izdevums krievu valodā, kurā bija apkopoti visi ziņojumi no abām konferencēm.

Ziņojumi tika prezentēti Igaunijas Zinātņu akadēmijā Tallinā. Kāds mums ieteica, ka vajadzētu apmeklēt arī Tartu Universitāti, lai uzsvērtu mūsu atbalstu neatkarīgiem igauņu zinātniekiem. Bija bažas, ka tas varētu nepatikt mūsu Padomju Savienības namatēviem, bet mūsu delegācija aicinājumam atsaucās. Padomju akadēmiskā vadība piekrita, un mēs veicām īsu Tartu Universitātes apmeklējumu, klusi konstatējot, ka šai iestādei trūkst finansējuma un uzmanības.

Tallinas konference bija labi organizēta un diskusijas bija pamatīgas. Amerikāņu zinātniekiem bija iespēja īsumā apspriest savus ziņojumus lielākas lūgto personu auditorijas priekšā. Biju gatavs apspriest savu referātu "Amerikas izglītības pirms pilsoņu kara kvantificēšana un analīze".²⁷

Pēdējā vakarā pirms diskusiju sesijas es nolēmu pievienot dažus secinājumus par to, ka katram nepieciešams atklāti apspriest un pārbaudīt savas idejas. Tā kā paredzēju, ka padomju pārstāvjiem uz to būs grūti cerēt, es rūpīgi pierakstīju precīzi to, ko vēlējos teikt. Par saviem plāniem arī informēju mūsu delegācijas vadītāju Rabu; saprotams, ka viņš centās mani atrunāt no šīs ieceres, lai nerastos nepatīkšanas. Tomēr viņš man neaizliedza izteikt vēstījumu, jo mēs nemēdzam cenzēt cits cita idejas.

Bažījos arī par savu secinājumu tulkojumu krievu valodā. Viņu tulks bija Sergejs Stankevičs, padomju grupas atbildīgais sekretārs. Stankevičs bija zinošs ASV Kongresa stipendiāts, kurš tekoši runāja krieviski un angliiski. Lai gan mūsu publisko diskusiju laikā viņš lielākoties klusēja, bija skaidrs, ka šis cilvēks ir ārkārtīgi gudrs un spējīgs indivīds. Mūsu tulks Kerola Leonarda (*Carol Leonard*) arī bija izlasījusi manu noslēdzošo ziņojumu un vēlāk izstāstīja, ka Stankevičs piezīmes iztulkojis precīzi, kā es biju iecerējis.

Referāta noslēgumā es apspriedu masu izglītības attīstību pirms ASV pilsoņu kara, faktoros, kas nosaka uzņemšanu skolā, kā arī izglītības reformas politiku. Viss ritēja gludi. Īpaši pievērsu uzmanību nesenajām debatēm par izglītības vēsturi, kurās piedalījās vēsturnieki "revizionisti", piemēram, Maikls Kacs (*Michael Katz*) vai Semjuels Boulss (*Samuel Bowles*) un viņu kritiķi, piemēram, Diāna

Raviča (*Diane Ravitch*) un es. Mans referāts noslēdzās ar šādiem novērojumiem:

Negrasos naivi paziņot, ka katru no mums dažādās pakāpēs neierobežo mūsu aizspriedumi; tā vietā mums drīzāk šie iepriekš izveidotie uzskati ir iespējami skaidri jāizprot un cik vien iespējams precīzi jādara zināmi mūsu apgalvojumi par izglītības attīstību, lai izskaidrotu mūsu pozīciju ne tikai citiem, bet arī paši sev. Tad vissvarīgākais uzdevums būtu izstrādāt veidus, kādos pārbaudīt dažādās hipotēzes. Lai gan nekad nepanāksim jebkādu galīgo vienprātību, jo atklāta zinātnisko viedokļu atšķirība ir bijusi pierasta dzīves nenoteiktības daļa gan pagātnē, gan tagadnē, mēs būtiski sašaurināsim mūsu nesašķaņu jomas.²⁸

Pēc tam pievienoju piezīmes, kuru mērķis bija mudināt gan amerikāņus, gan Padomju Savienības pārstāvjus kritiski un atklāti pārbaudīt ne tikai cits cita pozīcijas, bet arī savējo:

Jautājums, ko uzdevu saviem padomju kolēģiem, bija šāds: vai viņi ir gatavi apskatīt marksismu kā teoriju, kuru nepieciešams pārbaudīt? Vai padomju zinātnieki pievienosies mums, iedrošinot savus kolēģus un studentus atklāti un kritiski pētīt marksisma kā sociālās teorijas pamatotību un noderīgumu?

Dialogs starp Amerikas zinātniekiem un PSRS zinātniekiem Belmontā un šeit, Tallinā, liecināja, ka sākam pievērsties šim svarīgajam pasākumam. Bet man jāatgādina ikvienam no mums, ka tas ir tikai pats sākums.

Ja mūsu valdību politikas dēļ spriedze PSRS–Amerikas attiecībās pieaugs, abās valstīs būs izteikts spiediens uz mums samazināt PSRS–Amerikas apmaiņas programmas, kā arī atklāti un kritiski neapskatīt tādus jautājumus kā marksisma lietderība. Mums kā zinātniekiem ir jāpretojas šiem spiedieniem un jācīnās par akadēmisko brīvību abās valstīs. Augstākajam cieņas apliecinājumam mūsu pārliecībai politiskajās un sociālajās sistēmās vajadzētu būt mūsu vēlmei pētīt tās atklāti un zinātniski.

Kad zinātnieku paaudzes nākotnē raudzīsies uz mūsu pūliņiem, ceru, ka tās sapratīs, ka apvienojamies, lai veicinātu akadēmisko brīvību un PSRS–Amerikas sadarbību zinātnes jomā – ne tikai kvantificēšanas izmantošanā, bet arī mūsu vēlmē atklāti

un kritiski pārbaudīt abu sabiedrību intelektuālos pamatus. Kad bērni mūs pieminēs, vēlos, lai viņi lepni apgalvo, ka vecāki uzdrošinājās iestāties par akadēmisko brīvību un PSRS–Amerikas zinātnieku sadarbību, neskatoties uz jebkādam grūtībām, ko tas varētu radīt mums katram personiski.

Auditorija, kurā parasti pēc uzstāšanās cilvēki sarunājās cits ar citu un apsprieda dzirdēto, negaidīti noklusa. Tika gaidīta kāda oficiālā atbilde, bet neviens nerunāja. Neko neteica ne padomju zinātnieki, ne arī Igaunijas amatpersonas. Visbeidzot, spriedzi salauza Padomju Savienības delegācijas vadītājs Kovaļčenko. Viņš īsi pateicās par prezentāciju un piekrita, ka visiem vajadzētu atklāti pārbaudīt savas idejas, kā arī turpināt veicināt zinātnieku apmaiņu starp Padomju Savienību un ASV.

Pēc tam konferencē tika noteikts garš pārtraukums. Auditorijai izklistot, mani individuāli uzmeklēja vairāki Padomju Savienības delegāti, kuri klusi (angļu valodā) pauda pateicību par šo jautājumu aktualizēšanu. Neviens no viņiem neatklāja savu vārdu. Kāda vecāka kundze man jautāja, vai runāju latviski. Atbildēju apstiprinoši, un viņa pastāstīja, ka abi ar vīru ir dzimuši Latvijā, iestājušies Komunistiskajā partijā, bet 20. gadsimta 20. gados viņiem nācās aizbraukt, lai dzīvotu Padomju Savienībā. Viņas vīrs bija gājis bojā “tīrīšanas” laikā 30. gadu beigās. Viņa izteica atzinību par idejām, ko biju paudis (bet jau atkal neminēja savu vārdu). Vēlāk vakara gaitā sarunājos ar jaunu igauņu zinātnieci, kura nebija iesaistīta apmaiņas programmā. Viņa pastāstīja, ka bija runājusi ar vairākiem citiem igauņiem, kuri arī bija dzirdējuši manu runu. Viņi priecājās, ka ir kāds cilvēks, kurš spēj izteikt šādus komentārus, bet personīgi nejutās ērti sarunāties ar mani tieši.

Arī lielākā daļa no amerikāņu delegācijas pārstāvjiem individuālās sarunās atzina, ka jutušies pārsteigti, bet piekrit maniem papildus komentāriem. Arī Rabs mani apsveica, bet acīmredzams bija viņa atvieglojums, ka Kovaļčenko bija izvēlējis vismaz publiski apstiprināt manus apgalvojumus. Saprotams, ka neviens no padomju zinātniekiem, kuri piedalījās mūsu apmaiņā, individuāli vai publiski nevēlējās runāt ar mani par šo epizodi. Vēlāk neviens atkārtoti neierosināja jautājumus par marksisma un kapitālisma ideju apskatīšanu; mēs nekad arī neapspriedām akadēmiskās brīvības jautājumu mūsu kopīgajās pārrunās. Tai pašā laikā arī pēc tam nemanīju

nekādu personisku naidīgumu pret sevi no padomju dalībnieku puses. Gluži pretēji, daži no padomju zinātniekiem vēlāk uzmeklēja mani, lai apspriestu iespēju kopīgi rakstīt dažus no plānotajiem rakstiem vai izstrādāt kopprojektus.

NESKAIDRĀ ZINĀTNIEKU APMAIŅAS SITUĀCIJA 20. GADSIMTA 80. GADU SĀKUMĀ

Padomju un Amerikas zinātnieku Belmontas un Tallinas konferenču referātu nosūtīšana un izdošana abās valodās līdz 1983./1984. gadam sasniedza sākotnējos mērķus, ko bija noteikusi ASV–PSRS Vēstures kvantitatīvo pētījumu komiteja. Pēc tikšanās Tallinā 1981. gadā ASV–PSRS ārējās attiecības vēl joprojām nebija būtiski uzlabojušās. Lai gan padomju un Amerikas zinātnieki, kuri piedalījās apmaiņas programmā, izbaudīja tikšanās reizes un ar prieku vēlētos tās turpināt, optimistiskam skatam nākotnē iemeslu nebija daudz.

Neskatoties uz Reigana izteikto personisko naidīgumu pret Padomju Savienību, viņa administrācija nolēma uzlabot attiecības ar savu pretinieku. Abas puses pielika pūles, lai atjaunotu ierastās zinātnieku apmaiņas, un plāvoja tikšanos Maskavā 1983. gada septembrī. Tomēr fakts, ka Padomju Savienība notrieca Korejas aviolīniju reisu Nr. 007, lika pārcelt tikšanos Maskavā (kā arī vairākas citas tikšanās) uz nākamo gadu. Sarunas par kultūras sakariem atjaunojās 1984. gada augustā, bet noslēdzās tikai piecpadsmit mēnešus vēlāk Ženēvas samītā, kur tikās prezidents Reigans un Komunistiskās partijas ģenerālsekretārs Mihails Gorbačovs.

Ženēvas samītā abas puses 1985. gada 21. novembrī parakstīja ASV–PSRS vispārējo vienošanos un sadarbības un apmaiņas programmu 1986.–1988. gadam. Līguma ietvaros ielānotais laiks un sanāksmju skaits bija lielāks nekā jebkad, un pats līguma teksts bija visgarākais. Lai gan bieži vien to uztvēra kā pilnīgi atšķirīgu dokumentu no iepriekšējiem, patiesība tas bija visai līdzīgs 1973. gada līgumam.²⁹

Reiganu īpaši ieinteresēja sadaļa par tiešajām apmaiņas programmām starp konkrētiem cilvēkiem (līdzīgi agrīnajām Eizenhauera idejām). Šis nosacījums balstījās uz iepriekšējām privātajām apmaiņām Dartmutas (*Dartmouth*) grupas ietvaros un Apvienoto

Nāciju konferenču pieredzēm. Tas arī sniedza atbalstu nesenajām Čatokvas konferences aktivitātēm, kas bija ASV–PSRS pārstāvju konference, kura norisa 1986. gadā Jūrmalā. Šajās sanāksmēs parasti piedalījās abu valstu pilsoņi, kā arī atzīti politikas veidotāji. Līdz 20. gadsimta 80. gadu vidum šīs konferences bija daudz atvērtākas un vaļsirdīgākas politikas jautājumos, nekā jebkad spējām iedomāties 1981. gadā.³⁰

Apmaiņu skaitam un apjomam augot, par izaicinājumu kļuva finansējuma atrašana. Reigans skaidri paziņoja, ka sagaida, lai izmaksas sedz privātie avoti, nevis federālā valdība. Kamēr daži no privātiem, dārgiem pasākumiem, piemēram, ASV–Padomju Savienības attiecībām veltītā Čatokvas konference, spēja piesaistīt šādu finansējumu, daudzas nelielākas un ne tik redzamas zinātnieku apmaiņas, piemēram, ASV–PSRS Vēstures kvantitatīvo pētījumu komiteja ātri vien nonāca finansiālās grūtībās.

Pēc Tallinas konferences un neskaidras šo apmaiņas programmu nākotnes es galvenokārt koncentrējos uz savām aktivitātēm. 1980. gadā iznāca mana (kopā ar Karlu Kestlu (*Carl Kaestle*)) sarakstītā grāmata par izglītību pirms ASV pilsoņu kara. Grāmata pamatīgi balstījās uz kvantitatīvo analīzi, bet tajā izmantots arī daudz tradicionālo avotu, piemēram, skolu atskaites, avīzes un manuskripti.³¹ Mana rediģētā un papildinātā disertācija tika publicēta gadu vēlāk kā dziļa kvantitatīva/kvalitatīva analīze par 18. gadsimta beigu un 19. gadsimta sākuma pagrimumu Masačūsetsā. Grāmata bija veltīta maniem vecākiem (veltījumu biju uzrakstījis pirms Tallinas konferences):

Maniem vecākiem,
kuri riskēja ar savu dzīvību un visu, kas viņiem piederēja,
lai atstātu dzimto Latviju
un dotu iespēju saviem bērniem augt
brīvības zemē.³²

Interesanti, ka, izņemot manus ģimenes locekļus, neviens cits nav bildis ne vārda par šo veltījumu.

1985. gadā izdevu vēl vienu grāmatu par izglītību, kurā analizēju Maikla Kaca 1968. gada kvantitatīvo pētījumu par Beverlijas (Masačūsetsas) publiskās vidusskolas slēgšanu.³³ Papildu šim un vairākām citām akadēmiskajām iniciatīvām 80. gadu sākumā es turpināju interesēties un strādāt pie politikas vēstures. Pamatojoties

uz manu iepriekšējo pieredzi Vašingtonā, no 1981. līdz 1985. gadam Reigana administrācija finansēja mani kā konsultantu Pusaudžu grūtniecību programmas birojā, kā arī ASV Veselības departamenta (HHS) ģimenes plānošanas birojā. Saglabājot savus akadēmiskos pienākumus Mičiganas Universitātē, es regulāri apmeklēju Vašingtonu kā sociālo zinātņu politikas analītiķis pusaudžu grūtniecību un ģimenes plānošanas programmās. Mani uzaicināja kļūt par ASV Ģimenes plānošanas programmas direktoru, bet es nolēmu neizmantot šo iespēju, jo vēlējos pabeigt vairākus akadēmiskos projektus, kas atradās manu interešu centrā.

Akadēmiskās un politikas aktivitātes prasīja lielāko daļu mana laika, tāpēc pēc Tallinas konferences ASV-PSRS Vēstures kvantitatīvo pētījumu komitejai veltīju relatīvi nelielu uzmanību. 1984. gadā uz trim gadiem mani iecēla darbā Amerikas vēstures asociācijas Kvantitatīvās vēstures komitejā (*American Historical Association Quantitative History Committee*) (1986. gadā biju šīs komitejas priekšsēdētājs). Strādājot komitejā, es saņēmu aktuālāko informāciju par notiekošajām sarunām, lai turpinātu Amerikas-PSRS apmaiņas programmas.

ASV-PSRS VĒSTURES KVANTITATĪVO PĒTĪJUMU KOMITEJAS TURPMĀKAIS DARBS UN SLĒGŠANA

Vēl pirms formālās ASV-PSRS vispārējās vienošanās noslēgšanas 1985. gada 21. novembrī bija uzsākti vairāki projekti, kas saistīti ar nākotnes apmaiņu programmu plānošanu. Piemēram, 1984. gadā Monreālā tikās vairāki ASV-PSRS Vēstures kvantitatīvo pētījumu komitejas biedri, lai apspriestu zinātnieku aktivitātes nākotnē (es šajā sanāksmē nepiedalījos). Turpinājumā no 1985. gada 23. oktobra līdz 2. novembrim Maskavā un Ļeņingradā norisinājās nedaudz plašāka plānošanas sesija. Tolaik Amerikas delegāciju vadīja nesen iecelts priekšsēdētājs Džoels Zilbejs (*Joel Silbey*) no Kordela Universitātes. Es biju viens no pieciem biedriem.

Maskavas plānošanas sesijā tika precizēta dienaskārtība 1986. gada konferencei ASV, kā arī gaidāmā 1987. gada konference par agrāro vēsturi. Zilbejs neveiksmīgi centās pārliecināt Padomju Savienības pārstāvjus, ka dažos gadījumos mums vajadzētu ļaut apmaiņā piedalīties ASV zinātniekiem, kuri strādā pie PSRS vēstures, un padomju zinātniekiem, kuri strādā pie Amerikas vēstures. Lai

gan lielākā laika daļa tika atvēlēta nākotnes plānošanai, mēs kopā ar Zilbeju vadījām semināru Maskavas Valsts universitātē grupai padomju vēsturnieku, kuri pētīja Amerikas vēsturi.

Ņemot vērā jauno, liberālāko Gorbačova vadības stilu Padomju Savienībā, šķita, ka mūsu krievu namatēvu attieksme ir atvērtāka un atslābinātāka nekā jebkad agrāk (lai gan tolaik īsti neizpratām, cik ātri Padomju Savienība mainījās). Piemēram, Stankevičs, kurš Tallinā bija diezgan formāls un kluss, tagad vairāk vēlējās iesaistīties neoficiāli un personīgi. Mūsu garajā pusnakts braucienā ar vilcienu no Maskavas uz Ļeņingradu viņš amerikāņiem pievienojās, lai dzertu vodu un spēlētu ļoti garu šaha partiju (kurā viņš uzvarēja). Tāpat viņš vairāk pastāstīja par sevi, arī to, ka audzis Rīgā, kur viņa tēvs dienējis par majoru padomju bruņotajos spēkos. Turklāt viņš pat ieminējās, ka tuvākajā nākotnē varbūt man radīsies iespēja apmeklēt Latviju.

Konference par kvantitatīvām metodēm notika 1986. gada decembrī Ņūorleānā. Četrās tematiskajās sesijās (agrārvēsture, vēsturiskā demogrāfija, politiskās struktūras attīstība un sociālās kustības un konflikti) ietvēra divus padomju un divus amerikāņu referātus. Cik man zināms, nebija mēģinājumu šos referātus izdot kā konferences krājumu, kā tas tika darīts pirmajās divās apmaiņās 1979. un 1981. gadā. Mans referāts "Pilsonu karš un 19. gadsimta amerikāņi" koncentrējās uz šī konflikta demogrāfisko ietekmi.

Ņūorleānas konference aizritēja labi, un tika izstrādāti nākotnes plāni. Rabs un Zilbejs vēl aizvien bija Amerikas-PSRS kvantitatīvās vēstures apmaiņas programmas līdzpriekšsēdētāji, un visas grupas aktivitātes bija apstiprinājusi bezpeļņas organizācija IREX. Nākotnei tika izveidotas trīs atsevišķas apakšgrupas agrārvēsturē (vadīja Leonards (*Leonard*)/Olmsteds (*Olmstead*)), politiskajā vēsturē (vadīja Zilbejs) un demogrāfiskajā vēsturē (vadīja Vinovskis). Plānotais sanāksmju grafiks bija šāds:

Agrārvēsture: konference ar Padomju Savienības pārstāvjiem Tallinā 1987. gada jūnijā;

Politika/sociālās lietas: plānošanas sanāksme Padomju Savienībā 1987. gada rudenī;

konference ASV 1988. gada novembrī;

Demogrāfija: plānošanas sanāksme ASV 1988. gadā;

konference Padomju Savienībā 1989. gadā.³⁴

Tika izveidoti konkrēti ieteikumi par katras no trim sanāksmēm organizēšanu un dalībnieku sarakstu, kā arī norisa diskusijas par vēl vienas sanāksmes rīkošanu ASV 1990. gadā, lai plānotu apmaiņas nākotnē.

1987. gada vasarā plānotā apmaiņa turpinājās ar “Padomju Savienības–ASV kvantificēšanas un agrār vēstures konferenci” Tallinā. Šeit prezentēja septiņus amerikāņu referātus un līdzīgu skaitu padomju pārstāvju referātus par lauksaimniecību. Jau atkal konference bija veiksmīga, un gadu vēlāk žurnālā “Lauksaimniecības vēsture” (*Agricultural History*) publicēja visus amerikāņu referātus, kā arī vienu Padomju Savienības referātu (autors: Kahks).³⁵

Nākamā konference par politiskajām struktūrām bija paredzēta 1988. gada decembrī Prinstonā. Dalībnieki savus referātus iesniedza līdz 1. septembrim, lai *IREX* tos varētu iztulkot mūsu padomju kolēģiem. 14. septembrī *IREX* izpilddirektors Alens Kasofs (*Allen Kassof*) negaidīti informēja gaidāmās Prinstonas konferences rīkotājus, ka *IREX* trūkst finansējuma, lai atbalstītu konferenci kā plānots.

Lai gan šobrīd saņemam un izsniedzam vairāk finansējuma šīm svarīgajām programmām nekā agrāk, to ārkārtīgā izaugsme – ne tikai PSRS, bet arī Austrumeiropā – ir izsmēlusi mūsu iespējas iet kopsolī ar augošo pieprasījumu. Vienlaikus centieni saņemt finansējumu no *MacArthur* fonda, kas mums ļautu iegūt vienu miljonu dolāru gadā šiem projektiem, patiesībā īstenojās dotācijā, kas sedz tikai pusi no šīs summas...

Ar nožēlu nākas decembrī ielānoto konferenci par sociālo procesu un politisko struktūru attīstību 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā pārcelt uz vēlāku laiku. Ceram šīs finansējuma problēmas drīzumā atrisināt, lai varētu noteikt jaunu konferences datumu.³⁶

Kvantitatīvās apmaiņas rīkotāji no amerikāņu puses – Rabs un Zilbejs bija saniknoti par to, ka politisko struktūru konference ir atcelta pēdējā brīdī (jo vairāk tāpēc, ka zinātnieki jau bija sagatavojuši referātus), tādēļ savus amatus atstāja. Nebija arī nekādas garantijas, ka konferenci būtu iespējams finansēt nākotnē. Tās atcelšana parādīja, ka kopumā apmaiņas programmas ir *IREX* prioritāšu

saraksta beigu galā.³⁷ Arī demogrāfiskās vēstures sadaļas vadītājs (Vinovskis) atstāja amatu komitejā, lai atbalstītu protestu pret konferences atcelšanu.³⁸ IREX lēmumu nosodīja arī agrārvēstures projekta vadītājs (Olmsted).³⁹

Atbilstoši apstākļiem Rabs un Zilbejs norādīja – “mēs uzskatām, ka komiteju tās pašreizējā veidolā ir jāizformē, ja vien (a) nav iespējams atrast jaunu cilvēku kopumu, kuri vēlētos uzņemties tās darbu, un (b) IREX tiktu pārliecināts piešķirt augstāku prioritāti tās pūliņiem”.⁴⁰ Turpinājumā Rabs un Zilbejs sacīja, ka skeptiski vērtē iespējamo jaunu konferenču finansēšanu. Viņi norādīja, ka “tad, iespējams, cita veida pasākumus varētu pārņemt krievi, kuri iegūst vairāk un tāpēc ir gatavāki pieņemt dažādas neskaidrības, apkauņojumus un grūtības, kas saistītas ar šo pasākumu; vai arī veikt apmaiņu tikai agrārvēsturē, par ko īpaši interesējas mūsu padomju kolēģis profesors Kovaļčenko”.⁴¹

Neskatoties uz to, ka demogrāfijas konferences norises iespēja samazinājās, centieni sarīkot pasākumu 1989. gada vasarā turpinājās. Es vadīju ASV delegāciju un izstrādāju amerikāņu plānus. Padomju Savienības pusi vadīja Kahks un Jurijs Poļakovs (*Iurii Poliakov*), lai gan sākotnējās plānošanas lielāko daļu vadīja Kahks (daļēji tāpēc, ka konference bija ieplānota Tallinā). Prezētāciju formāts un veids atšķīrās no iepriekšējam kvantitatīvo pētījumu konferencēm, kurās piedalījās atsevišķi zinātnieki un diskutēja tikai par savas valsts pagātņi. Tallinas konferencē bija trīs tematiskās apakšsadaļas, bet tagad temati bija kombinēti, tāpēc dažiem no amerikāņu dalībniekiem bija iespēja strādāt pie jautājumiem par Padomju Savienību, bet dažiem Padomju Savienības zinātniekiem strādāt pie amerikāņu jautājumiem. Īpaši vērtējamam bija fakts, ka četri no desmit referātiem bija sarakstīti kā amerikāņu un padomju zinātnieku kopdarbs. Turklāt vairākiem kopīgo prezentāciju autoriem nācās viesoties ASV vai Padomju Savienībā, lai kopīgi izstrādātu referātus.⁴²

1989. gada 1. aprīlī Stenlijs Kacs (*Stanley Katz*), Amerikas izglītoto sabiedrību padomes prezidents, uzrakstīja Georgijam Arbatovam (*Georgii Arkad'evich Arbatov*), ASV–PSRS Humanitāro un sociālo zinātņu komisijas vadītājam, ka IREX šobrīd trūkst divas trešdaļas līdzekļu, lai finansētu projektus, kas plānoti nākamajā fiskālajā gadā. Rezultātā ierobežots līdzekļu apjoms tiktu iztērēts ko-

pējai padomju–amerikāņu sadarbības uzraudzībai un atsevišķiem projektiem izvēlētos jaunus sadarbības veidos un jomās. Pašreizējo ilgtermiņa projektu finansēšana tiktu pārtraukta, bet cerams, ka tos atbalstītu citi avoti, piemēram, fondi vai akadēmiskās iestādes (īpaši lielos simpozijus, kas izmaksā ievērojami vairāk nekā atsevišķu pētnieku finansēšana).⁴³

Pēc nedēļas Veslijs A. Fišers (*Wesley A. Fisher*) *IREX* vārdā informēja mani, ka “ASV-PSRS Humanitāro un sociālo zinātņu komisijas amerikāņu puse [...] ir lēmusi, ka vēsturiskās demogrāfijas projekts nākamajā 1989./1990. fiskālajā gadā finansējumu [nesaņems]. Šis lēmums nekādā veidā neatspoguļo projekta kvalitāti.”⁴⁴

Mūsu grupa ātri izpētīja alternatīvus finansējuma avotus, bet bez panākumiem. Līdzīgu finansējumu meklēja vairāki citi vērtīgi projekti, bet kopumā valdīja uzskats, ka kvantitatīvās vēstures apmaiņas programmas jau vairāk nekā desmit gadus ir saņēmušas būtisku atbalstu. Šajos apstākļos es vēsturiskās demogrāfijas programmas dalībniekus informēju, ka atstāju amatu, savas pilnvaras nododot izcilam Latvijas sociālās vēstures pētniekam Andrejam Plakanam, kuram jau rudenī bija ieplānots Baltijas reģiona apmeklējums (un kurš jau kādu laiku bija aktīvs grupas dalībnieks). Lai gan pastāvēja neliela iespēja, ka viņam varētu izdoties laikā vienoties par dzīvotspējīgu konferenci ar Padomju Savienības pusi, tomēr notikumi gan ārzemēs, gan Amerikā padarīja šo uzdevumu neiespējamu.⁴⁵

DAŽAS NOSLĒDZOŠAS PERSONĪGAS PĀRDOMAS

Atskatoties uz savu desmit gadus ilgo iesaisti ASV-PSRS kvantitatīvās vēstures apmaiņā, esmu pateicīgs, ka biju daļa no šī pieredzes procesa. Es arī domāju, ka citi amerikāņu delegāti (un droši vien arī padomju puses pārstāvji) ar prieku uzņēma iespēju apmeklēt citu valsti. Tomēr daži politikas veidotāji ir apšaubījuši šo apmaiņu sniegtos ieguvumus, īpaši zinātniekiem. Kritiķi raizējās, ka padomju zinātnieki izmantoja iespēju apmeklēt Amerikas Savienotās Valstis, lai gūtu konkurētspējīgu priekšrocību saistībā ar relatīvo mūsu sabiedrības atklātību un mūsu sasniegumiem dažās attīstības jomās. Citi apmaiņas aizstāvēja, jo tās padomju un amerikāņu zinātniekiem deva iespēju apmainīties ar idejām un apmeklēt

vienam otra valsti.⁴⁶ Tagad, atskatoties atpakaļ gan pēc iepazīšanās ar daudzām diskusijām, gan dalības konkrētajā projektā, zinātnieku apmaiņas šķiet esam noderīgs mehānisms, lai samazinātu pārpratumus un nostiprinātu pūliņus dažādos veidos sadarboties. No otras puses, apmaiņas ietvēra tikai nelielu cilvēku skaitu, lai gan dažiem no viņiem bija konstruktīva loma savas valsts politikas veidošanā.

Viens konkrēts trūkums bija tas, ka Padomju Savienība uzstāja, lai mūsu delegācijā piedalītos tikai Amerikas vēstures zinātnieki, kamēr viņi koncentrējās tikai uz PSRS vēsturi. Ņemot vērā tā laika politisko situāciju, iespējams, tā bija vienīgā saprātīgā iespēja, jo daži no viņu lēmumu pieņēmējiem bija apņēmušies slāpēt jebkādu Padomju Savienības kritiku vai būtiskus izaicinājumus, ko padomju sabiedrībai varētu nodarīt ienācēji no ārpuses. Tomēr tas nozīmēja, ka tikai daži no padomju zinātniekiem un gandrīz neviens no amerikāņu vēsturniekiem nerunāja cits cita valodā. Lai gan abas puses nodrošināja lieliskus tulkus, tas būtiski samazināja privātu, ikdienišķu sarunu iespējamību (daži gan to noteikti uzskatīja par priekšrocību). Tā kā 80. gadu vidū Padomju Savienība samazināja ierobežojumus, mums kļuva skaidrs, ka nākotnē plānotās apmaiņas varētu būt atvērtas lielākam dalībnieku skaitam un plašākam tematu lokam.

70. gadu vidū ASV–PSRS vēstures programmā šķita saprātīgi koncentrēties uz kvantitatīvām metodēm. Nesenā daudzu disciplīnu aizraušanās ar kvantitatīvo vēsturi Amerikā sakrita ar būtiskiem sasniegumiem sociālo zinātņu metožu pielietojumā pagātnes pētīšanai. Arī padomju puse šķita ļoti ieinteresēta šajās idejās un kvantitatīvās tehnikas viegli varēja pielāgot dažādām vēsturiskās analīzes jomām. Abas puses noteikti bija ieguvējas no papildu uzmanības, kas šīs desmit gadus ilgās apmaiņas laikā tika pievērsta kvantitatīvām pieejām sociālajās zinātnēs. Tomēr kvantitatīvo metodoloģiju un tehniku pārnesi starp valstīm ierobežoja komunikāciju grūtības, kā arī fakts, ka abās pusēs zinātnieki tieši nekomunicēja ar saviem kolēģiem par attiecīgo tematu. Piemēram, amerikāņu delegācijas lielākā daļa jau bija pamatīgi iesaistīta kvantitatīvā sociālo zinātņu izpētē, bet ironiski, ka viens no papildu ieguvumiem, ko sniedza dalība apmaiņas programmā, bija iespēja dažiem no mūsu vadošajiem ASV demogrāfijas, ekonomikas, sociālo lietu un politikas vēsturniekiem beidzot sastapties vienam ar otru.

Daudziem no mums abās delegācijās, iespējams, lielākais ieguvums bija izdevība būt akadēmiskajiem tūristiem cits cita valstī. Bija aizraujoši apmeklēt jaunas vietas, kā arī piedalīties dažādās ekskursijās un izklaides pasākumos, ko droši vien mēs nebūtu piedzīvojuši kā standarta ceļotāji (turklāt, esot parastam tūristam, būtu arī grūtības iegūt nepieciešamo vīzu un nokārtot citas ar ceļojumiem saistītās formalitātes).⁴⁷ Diemžēl amerikāņiem nebija iespēja apmeklēt savus padomju kolēģus mājās vai tikties ar parastiem pilsoņiem. Tāpat arī līdz pat 80. gadu vidum padomju delegāti saprotami vilcinājās atklāti stāstīt par savu dzīvi; tomēr bieži bija iespējams uzzināt vairāk par ikdienas dzīvi no viņu darbiniekiem un pētnieciskajiem asistentiem, kuri labprātāk iesaistījās ar mums privātās sarunās. Piemēram, mani pārsteidza, ka daži no viņiem, kuri strādāja ASV un Kanādas pētniecības institūtā, bija īpaša piekļuve jaunākajiem ASV žurnāliem, avīzēm un nedēļas izdevumiem.⁴⁸

Padomju pusei bija aizdomas, ka daži no mums, īpaši tādi – ar manu izcelsmi, varētu atklāt informāciju federālajai valdībai vai Centrālajai izlūkošanas pārvaldei. Es tiešām domāju, ka pēc atgriešanās no ārzemēm ar mums varētu kontaktēties valdības pārstāvji, bet ASV amatpersonas mani nekad neuzrunāja; nezinu arī nevienu citu amerikāņu delegātu, kas būtu uzrunāts. Tolaik es neapjautu, ka pastāv neformāla vienošanās starp *IREX* un ASV valdību par to, ka pie amerikāņu apmaiņas dalībniekiem nav jāvēršas.⁴⁹

Nožēloju to, ka citi zinātniskie un politiskie darbi ASV man neļāva ASV-PSRS apmaiņai veltīt tik daudz laika, cik es būtu vēlējies. Daļēji tas arī atspoguļojas faktā, ka neviens no mums neapzinājās, ka esam devuši ieguldījumu un nostiprinājuši desmit gadu ilgu pieredzi. 50. gadu beigās un 60. gadu sākumā krievu valodas pamatus es biju apguvis vidusskolā un koledžā, tomēr pēc 15 vai 20 gadiem lielāko daļu no apgūtā jau biju aizmirsis. Šo vizišu laikā man būtu bijis noderīgi atsvaidzināt savas krievu valodas zināšanas, tādējādi papildinot iegūto pieredzi.

Interesanti, ka Nacionālais humanitāro zinātņu fonds, kas agrāk atbalstīja mūsu apmaiņu, nespēja finansēt plānoto sanāksmju pēdējo raundu. Tā vietā fonds daļēji finansēja nozīmīgu, atklātu apaļā galda diskusiju “Jauni virzieni un pieejas vēstures izpētei Padomju Savienībā un ASV”, kas norisinājās Maskavā 1989. gada janvārī un

kurā piedalījās desmit padomju un pieci amerikāņu vēsturnieki.⁵⁰ Interesanti, ka plašās debātes par iespējamiem alternatīviem Padomju Savienības attīstības scenārijiem, ko apskatīja Maskavā sanāksmes laikā, sakrita ar daudz ierobežotākām diskusijām, ko pirms desmit gadiem rīkojām savā pirmajā sanāksmē Belmontā.

Vēl viens būtisks un noderīgs sasniegums 80. gadu beigās un 90. gados bija publikāciju virkne, kurā bija pieejami tulkoti padomju puses apcerējumi par konkrētiem Amerikas vēstures tematiem ar pievienotiem detalizētiem komentāriem, ko sniedza vadošie ASV vēsturnieki.⁵¹ Visas šīs divpusējās diskusijas atspoguļoja relatīvi jauno atklātumu, kas valdīja Padomju Savienības vēsturnieku vidē.⁵²

80. gadu beigās un 90. gadu sākumā es biju plaši iesaistījies Amerikas izglītības izpētes un politikas jautājumu risināšanā Vašingtonā, kā arī vadīju Vēstures nodaļu Mičiganas Universitātē. Rezultātā, kad Padomju Savienība sabruka un man radās iespēja apmeklēt Latviju un Krieviju, es necentos atjaunot savus kontaktus ar bijušajiem padomju delegātiem no Igaunijas un Krievijas.

1991. gada augustā visbeidzot atgriezos Rīgā, lai piedalītos Pasaules latviešu zinātnieku kongresā (*World Latvian Arts and Sciences Congress*). Bija brīnišķīgi atgriezties dzimtenē un apmeklēt dažādas vietas pilsētā, par kurām vecāki man bija stāstījuši ASV. Latvijā nolasi referātu "Jaunākās tendences Amerikas sociālajā vēsturē". Diskusijas pēc referātiem bija īsas, bet interesantas. Mēs arī atvēlējām laiku, lai apspriestu un salīdzinātu vēsturisko pētījumu veidus dažādās pasaules daļās mūsdienās. Iespējams, man un citiem iebraucējiem no ārzemēm visaizraujošākā pieredze bija iespēja klausīties, kā mūsu vietējie latviešu kolēģi aktualizē jautājumus un savā starpā diskutē par Latvijas vēsturnieku lomu nesenās Padomju Savienības okupācijas laikā.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Raksts angļu valodā publicēts: Rubene Zanda (red.) (2015). *Democratisation of Education*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, pp. 155–171.
- ² Robert F. Byrnes (1976). *Soviet–American Academic Exchanges, 1958–1975*. Bloomington: Indiana University Press; Nish Jamgotch, jr. (ed.) (1989). *U.S.–Soviet Cooperation*. New York: Praeger; Yale Richmond (2003). *Cultural Exchange and the Cold War: Raising the Iron Curtain*. University Park: Pennsyl-

- vania State University Press; Yale Richmond (1987). *U.S.–Soviet Cultural Exchanges, 1958–1986. Who Wins?* Boulder: Westview Press.
- ³ Tā kā biju aktīvs apmaiņu dalībnieks, manā rīcībā vēl aizvien ir daudz oriģinālo ierakstu, kas tika mums nodrošināti. Tie ir papildināti ar dažiem citiem ierakstiem, kas jau iepriekš bija pieejami citur.
 - ⁴ Manā rīcībā nav privātā dokumentācija un Padomju Savienības pārspriedumi, kā arī detalizētākas diskusijas par kvantitatīvo apmaiņu starp Amerikas un Padomju delegāciju līdzpriekšsēdētāju sapulcēm, kurās nepiedalījās.
 - ⁵ Nikolai V. Sivachev, Nikolai N. Yakovlev (1980). *Russia and the United States: U.S.–Soviet Relations from the Soviet Point of View*. Chicago: University of Chicago Press.
 - ⁶ David C. Engerman (2003). *Modernization from the Other Shore: American Intellectuals and the Romance of Russian Development*. Cambridge: Harvard University Press.
 - ⁷ Michael David-Fox (2012). *Showcasing the Great Experiment: Cultural Diplomacy and Western Visitors to the Soviet Union, 1921–1941*. Oxford: Oxford University Press.
 - ⁸ Byrnes. *Soviet–American Academic Exchanges, 1958–1975*, pp. 19–20.
 - ⁹ Turpat, 31.–34. lpp.
 - ¹⁰ David C. Engerman (2009). *Know Your Enemy: The Rise and Fall of America's Soviet Experts*. Oxford: Oxford University Press.
 - ¹¹ Frederick C. Barghoorn (1960). *The Soviet Cultural Offensive: The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press.
 - ¹² Byrnes. *Soviet–American Academic Exchanges, 1958–1975*, pp. 36–43.
 - ¹³ Victor Rosenberg (2005). *Soviet–American Relations, 1953–1960: Diplomacy and Cultural Exchange During the Eisenhower Presidency*. Jefferson: McFarland, pp. 173–196.
 - ¹⁴ Byrnes. *Soviet–American Academic Exchanges, 1958–1975*, pp. 80–117.
 - ¹⁵ Jussi M. Hanhimaki (2013). *The Rise and Fall of Detente: American Foreign Policy and the Transformation of the Cold War*. Washington, DC: Potomac books.
 - ¹⁶ R. M. Lumiansky (1978). The US–USSR Commission on the Humanities and Social Sciences. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 122 (2), Apr. 24, pp. 115–118.
 - ¹⁷ Turpat. Vēlāk grafiku pārskatīja, lai padomju zinātnieki varētu apmeklēt ASV 1979. gadā un amerikāņi – PSRS 1981. gadā.
 - ¹⁸ Mans biogrāfiskais materiāls ir veidots galvenokārt no: Maris A. Vinovskis (2011). From Riga to Ann Arbor: Belatedly Pursuing Education History and Policy. In: Wayne J. Urban (ed.). *Leaders in the Historical Study of American Education*. Rotterdam: Sense Publishers, pp. 287–298.
 - ¹⁹ Byrnes. *Soviet–American Academic Exchanges, 1958–1975*, p. 103.
 - ²⁰ Turpat, 158.–159. lpp.
 - ²¹ Don Karl Rowney (ed.) (1984). *Soviet Quantitative History*. Beverly Hills: Sage.

- ²² Par hipotētiskās vēstures un tās ierobežojumu izmantošanu sk.: Philip E. Tetlock, Aaron Belkin (eds.) (1996). *Counterfactual Thought Experiments in World Politics: Logical, Methodological, and Psychological Perspectives*. Princeton: Princeton University Press.
- ²³ Richmond. *Cultural Exchange and the Cold War*, p. 55.
- ²⁴ Scott Kaufman (2008). *Plans Unraveled: The Foreign Policy of the Carter Administration*. DeKalb: Northern Illinois University Press.
- ²⁵ Piemēram, sk.: William O. Aydelotte, Allan G. Bogue, Robert William Fogel (eds.) (1972). *The Dimensions of Quantitative Research in History*. Princeton: Princeton University Press; Don Karl Towney, James Q. Graham, Jr. (eds.) (1969). *Quantitative History: Selected Readings in Quantitative Analysis of Historical Data*. Homewood: Dorsey Press; Val R. Lorwin, Jacob M. Price (eds.) (1972). *The Dimensions of the Past: Materials, Problems, and Opportunities for Quantitative Work in History*. New Haven: Yale University Press.
- ²⁶ Visas esejas ir apkopotas: *The Journal of Interdisciplinary History*, 13 (4), Spring 1983.
- ²⁷ Maris A. Vinovskis (1983). Quantification and the Analysis of American Antebellum Education. *The Journal of Interdisciplinary History*, 13 (4), Spring, pp. 761–786. Eseju vēlāk pārpublicēja: Maris A. Vinovskis (1985). *The Origins of Public High Schools: A Reexamination of the Beverly High School Controversy*. Madison: University of Wisconsin Press, pp. 9–28.
- ²⁸ Vinovskis. Quantification and the Analysis of American Antebellum Education, pp. 785–786.
- ²⁹ Richmond. *U.S.–Soviet Cultural Exchanges, 1958–1986*, pp. 141–157.
- ³⁰ Ross Mackenzie (2006). *When Stars and Stripes Met Hammer and Sickle: The Chautauqua Conferences on U.S.–Soviet Relations, 1985–1989*. Columbia: University of South Carolina Press.
- ³¹ Carl F. Kaestle, Maris A. Vinovskis (1980). *Education and Social Change in Nineteenth-Century Massachusetts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ³² Maris A. Vinovskis (1981). *Fertility in Massachusetts from the Revolution to the Civil War*. New York: Academic Press.
- ³³ Maris A. Vinovskis (1985). *The Origins of Public High Schools: A Re-Examination of the Beverly High School Controversy*. Madison: Wisconsin University Press.
- ³⁴ Teodora Raba (*Theodore Rabb*) un Džoela Zilbeja (*Joel Silbey*) ziņojums Padomju Savienības–Amerikas kvantitatīvās vēstures apmaiņas sektoru vadītājiem, 1987. gada 3. marts.
- ³⁵ Visas esejas ir iekļautas: *Agricultural History*, 62 (3), Summer 1988.
- ³⁶ Alens H. Kasofs (*Allen H. Kassoff*) Teodoram K. Rabam (*Theodore K. Rabb*), Džoelam H. Zilbejam (*Joel H. Silbey*), Čārlzam Tiliļijam (*Charles Tilly*), Leopoldam Heimsonam (*Leopold Haimson*), 1988. gada 14. septembrī.
- ³⁷ Teodors K. Rabs (*Theodore K. Rabb*) Alenam H. Kasofam (*Allen H. Kassof*), 1988. gada 30. septembrī; Džoels H. Zilbejs (*Joel H. Silbey*) Alenam H. Kasofam (*Allen H. Kassof*), 1988. gada 28. septembrī.

- ³⁸ Teodors K. Rabs (*Theodore K. Rabb*) un Džoels Zilbejs (*Joel Silbey*) Akiram Irijem (*Akira Iriye*), 1988. gada 3. oktobrī.
- ³⁹ Alans L. Olmsteds (*Alan L. Olmstead*) Teodoram Rabam (*Theodore Rabb*), 1988. gada 30. septembrī.
- ⁴⁰ Teodors K. Rabs (*Theodore K. Rabb*) un Džoels Zilbejs (*Joel Silbey*) Akiram Irijem (*Akira Iriye*), 1988. gada 3. oktobrī.
- ⁴¹ Turpat.
- ⁴² Ziņojums Teodoram K. Rabam (*Theodore K. Rabb*) un Džoelam H. Zilbejam (*Joel H. Silbey*) no Māra A. Vinovska, 1987. gada 27. februārī.
- ⁴³ Stenlijs K. Kacs (*Stanley K. Katz*) Georgijam Arbatovam (*Georgii Arkadēvich Arbatov*), 1989. gada 1. aprīlis.
- ⁴⁴ Veslijs A. Fišers (*Wesley A. Fisher*) Mārim Vinovskim, 1989. gada 7. aprīlī.
- ⁴⁵ Ziņojums ASV-PSRS vēsturiskās demogrāfijas programmas dalībniekiem no Māra A. Vinovska, 1989. gada 14. jūnijs.
- ⁴⁶ Richmond. *U.S.–Soviet Cultural Exchanges, 1958–1986*.
- ⁴⁷ Tolaik lielāko zināšanu daļu par padomju dzīvi un sabiedrību 20. gadsimta 80. gados guvām no ļoti noderīgas grāmatas – Hedrick Smith (1977). *The Russians*. New York: Ballantine Books.
- ⁴⁸ Diskusijai par institūta attīstību sk.: Georgi Arbatov (1992). *The System: An Insider's Life in Soviet Politics*. New York: Random House, pp. 295–328.
- ⁴⁹ Byrnes. *Soviet–American Academic Exchanges, 1958–1975*, pp. 80–117.
- ⁵⁰ Rediģēts šis apaļā galda diskusijas protokola noraksts ir publicēts: John W. Boyer et al. (1990). Perestroika, History, and Historians. *The Journal of Modern History*, 62 (4), Dec., pp. 782–830.
- ⁵¹ Otis L. Graham (ed.) (1989). *Soviet–American Dialogue on the New Deal*. Vol. 1. Columbia: University of Missouri Press; Gordon S. Wood, Louise G. Wood (eds.) (1995). *Russian–American Dialogue on the American Revolution*. Vol. 2. Columbia: University of Missouri Press; Norman E. Saul, Richard D. McKinzie (eds.) (1997). *Russian–American Dialogue on Cultural Relations, 1776–1914*. Vol. 3. Columbia: University of Missouri Press; Joel H. Silbey (ed.) (2000). *Russian American Dialogue on the History of U.S. Political Parties*. Vol. 4. Columbia: University of Missouri Press.
- ⁵² Diskusijai par tolaik mainīgo situāciju padomju vēsturnieku vidū sk.: R. W. Davies (1989). *Soviet History in the Gorbachev Revolution*. London: MacMillan Press; Donald J. A. Raleigh (ed.) (1989). *Soviet Historians and Perestroika: The First Phase*. Armonk: M. E. Sharpe.

US–USSR COMMITTEE ON QUANTITATIVE RESEARCH IN HISTORY, 1976–1989: SOME PERSONAL REFLECTIONS

Māris A. Vinovskis

Harvard University Ph.D. (1975). He is the Bentley Professor of History, a faculty member of the Gerald R. Ford School of Public Policy, and a Research Scientist at the Institute for Research at the University of Michigan. Vinovskis continues his research on education history and policymaking. He is now completing a draft of his second volume on the history of Head Start and early childhood education in the United States. The tentative manuscript title is “Reconstructing Head Start Policies and Politics: From the Nixon to the Carter Administrations”.

Encouraging Soviet and American scholars to interact with each other has been an important, but sometimes contentious, issue between the two countries. Formal exchanges of scholars have included individual academics as well as joint seminars. During periods of strong political disagreement such activities often have been minimized or suspended. While there are several useful overviews of the administration of American and Soviet exchanges, there is almost nothing written from the perspective of a particular scholarly exchange over time.

An interesting example is the US–USSR Committee on Quantitative Research in History created in 1976 and discontinued in 1989. The exchange usually involved about a dozen scholars from each side annually, meeting at alternating sites between the two countries. While there is no written history of that exchange, scattered records of the Committee’s activities are available.

Rather than being an in-depth overall analysis of the US–USSR Committee on Quantitative Research in History, this essay reflects more of my personal experiences as member of that group during those years. In order to place those activities in a broader historical context, I will briefly recount the history of such bilateral scholarly exchanges between the United States and the Soviet Union. It should be noted that at the time when I participated in that seminar exchange, I was unaware of any of the earlier bilateral efforts.

Key words: quantitative research history, US–USSR Committee, personal reflections.

Summary

During the Cold War between the United States and the Soviet Union, formal academic exchanges between the two nations provided opportunities for participants to become more aware of each others work and culture. The two countries established diplomatic relations in 1933,

but few individual American scholars were able to study in the Soviet Union until 1956. Meantime, there was a growing interest in studying the Russian language, culture, and history in the United States after World War II.

Following the death of Joseph Stalin and his replacement by Nikita Khrushchev, there was a substantial increase in western tourism to the Soviet Union as well as the US–USSR agreement on cultural and educational exchanges in 1958. As the Soviet Union and the United States entered a period of detente in the early 1970s, scholarly exchanges became easier and private foundations as well as the federal government joined to create the International Research and Exchange Board (IREX) to raise funding and administer them.

While there have been several useful books on these scholarly exchanges in general, there is almost nothing from the perspective of a particular scholarly exchange over time. This article focuses on the establishment by the American Historical Association (AHA) and the Soviet National Committee of Historians, their joint development of a history scholarly exchange in 1976, focusing on the growing interest in the use of quantitative methods. This exchange lasted until 1989 and led to a series of meetings in both countries and provided interesting insights not only about the use of quantitative history, but how historians in the two countries interacted with each other during the political changes in their nations during the late 1970s and 1980s. Moreover, it resulted in several edited books and journal articles in both the United States and the Soviet Union which were published simultaneously in both English and Russian.

The Soviets were concerned about outsiders analyzing aspects of their recent history. Therefore, it was agreed that the Soviet scholars would focus on their own past and the US scholars would only write about American history. A wide range of historical topics were addressed by scholars on both sides including agriculture, culture, demography, economics, education, and social developments. The conferences in the United States were held in New Orleans and Washington, DC; in the Soviet Union they were hosted in Leningrad, Moscow, and Tallinn.

This analysis benefits from my active participation as one of the dozen American members, from our first conference in 1979 to its conclusion in 1989 (including chairing the demographic history subgroup). It also utilizes my own collection of documents from that experience as well as other secondary sources. Earlier, I had been active in promoting and criticizing the use of quantification in American history and therefore welcomed the opportunity to exchange ideas with our Soviet colleagues.

I had been born in war-torn Riga, Latvia in 1943, shipped with our family to Germany in 1944, placed in a displaced persons camp in the American sector from 1945 to 1949, and then emigrated to the United States. Growing up in a Latvian home in America made my selection by the AHA all the more meaningful for me and expanded the understanding of the Soviet Union which was part of my doctoral training at Harvard University. At the same time, it almost precluded my membership in the exchange as the Soviets initially rejected my participation. Under pressure from the AHA, however, that decision was reversed. My background also influenced my decision in Tallinn in 1981 to call upon both the American and Soviet delegations to have the courage to promote academic freedom by openly and critically each testing the intellectual foundations of our two societies.

Looking back on my ten-year involvement with the US–USSR Quantitative History exchange, I am grateful for having been part of that experience. I also think that the other American delegates (and probably the Soviet ones as well) welcomed the opportunity to visit each other's country. Focusing on quantitative methods for the US–USSR history exchange seemed reasonable in the mid-1970s. Both sides certainly benefited from the additional attention paid to quantitative social science approaches. However, the cross-national transfer of quantitative methodology and techniques seemed limited by the difficulties in communicating with each other, as well as the fact that each side was not directly interacting with their subject matter counterparts elsewhere. For many of us in both delegations, probably one of the biggest benefits was the chance to be academic tourists in each other's country. It was exciting to visit new places, as well as to be hosted to excursions and entertainment, which we usually would not have encountered as ordinary travelers (nor would it have been easy to obtain the necessary visas and travel assistance needed as an ordinary tourist).